

ЮГОЗАПАДЕН УНИВЕРСИТЕТ „НЕОФИТ РИЛСКИ”
ПРАВНО-ИСТОРИЧЕСКИ ФАКУЛТЕТ
КАТЕДРА „ИСТОРИЯ”

ЕЛЕНА ХРИСТОВА ЧАЛГЪНОВА

**ВЛАДИМИР КАНАЗИРЕВ И БЪЛГАРСКОТО
НАЦИОНАЛНО ДВИЖЕНИЕ (1900–1935)**

АВТОРЕФЕРАТ

НА ДИСЕРТАЦИОНЕН ТРУД

За присъждане на образователната и научна степен

„доктор”

Професионално направление 2.2. История и
археология

Научен ръководител:

Доц. д-р Александър Гребенаров

Благоевград, 2016

ЮГОЗАПАДЕН УНИВЕРСИТЕТ „НЕОФИТ РИЛСКИ“
ПРАВНО-ИСТОРИЧЕСКИ ФАКУЛТЕТ
КАТЕДРА „ИСТОРИЯ“

ЕЛЕНА ХРИСТОВА ЧАЛГЪНОВА

**ВЛАДИМИР КАНАЗИРЕВ И БЪЛГАРСКОТО
НАЦИОНАЛНО ДВИЖЕНИЕ (1900–1935)**

АВТОРЕФЕРАТ

НА ДИСЕРТАЦИОНЕН ТРУД

За присъждане на образователната и научна степен

„доктор“

Професионално направление 2.2. История и
археология

Научен ръководител:

Доц. д-р Александър Гребенаров

Благоевград, 2016

Дисертационният труд е обсъден и насочен за защита от Катедра „История” към Правно-историческия факултет на Югозападен университет „Неофит Рилски” Благоевград.

Дисертационният труд „Владимир Каназирев и българското национално движение (1900–1935)” съдържа 367 страници текст с приложена библиография – списък на използваните извори (архивни материали, документи, периодика) и литература.

Защитата на дисертацията „Владимир Каназирев и българското национално движение (1900–1935)” пред научното жури ще се проведе на 19 януари 2017 г. в зала 401 на I корпус на ЮЗУ „Неофит Рилски” от 13, 00 часа.

Владимир Николов Каназирев е активна фигура в българското национално движение повече от тридесет години. Голяма част от тях съвпадат с продължението на най-възходящия период от развитието на България, превърнала се от малко княжество през 1878 г. във важен фактор на Балканите през първите десетилетия на ХХ век. Този времеви отрязък съвпада с консолидиращия процес на българската нация независимо от съпътстващите предизвикателства от вътрешно и външно-политическо естество, които повлияват върху развитието на националното движение, в частност и върху самия Владимир Каназирев. Деецът обаче не е само пасивен наблюдател на събитията, напротив – участва активно в тях, а в някои случаи се опитва да промени насоките на движещите сили.

Трудът „Владимир Каназирев и българското национално движение (1900–1935)“ представлява нов принос в историческата наука. Изборът на темата е обусловен на първо място от липсата в българската историография на цялостна научна разработка, посветена на Вл. Каназирев. На второ място, издирените от автора автентични извори позволяват да се направи изследване, което да уточни и изгради биография на дееца, същевременно и да разшири историческата представа по македонския въпрос. В този смисъл е актуалността на заявената тема като съставна част от историята на България, на историко-географската област Македония и македонския въпрос. До днес той продължава да бъде актуален и като история, преплетена със съдбата на множество български дейци, и като политика, свързана с интересите на балканските държави и на отделни велики сили.

Обект на анализ в настоящия труд е личността на Владимир Каназирев роден в Мехомия (дн. Разлог) на 28 септември 1879 г., участник в структурите на българското национално движение и епохата, в която той

упражнява своята многостранна военна, революционна, организационна, обществена, преподавателска и публицистична дейност.

Предмет на дисертацията е разкриване мястото на Каназирев в освободителното движение през 1900–1935 г. на фона на общонационалните усилия за освобождение и обединение на българските земи или за промяна на статуквото установено след Първата световна война. От друга страна, се акцентира върху значението на биографичния жанр, способстващ за обогатяване на познанието за освободителните идеали, надежди и борби на българската нация.

Методи. За обстойното обясняване на изследователския обект е използван основно хронологично-тематичният метод, който разглежда анализирания факти и събития в тяхната взаимовръзка и последователност, разкрива вътрешните същностни причини между коментирания исторически процеси, в които участва Вл. Каназирев. Цялостната реконструкция на обекта на проучването налага приложението и на други методи – историко-генетическият, способстващ за установяване зависимостта и състоянието на изследваните исторически процеси от предходния етап на развитие; системният, при който изучаваният обект се възприема като система-комплекс от елементи намиращи са във взаимодействие; междудисциплинарният метод, използван като спомагателен с методите на демографията, социологията и психологията. Приложение намира и количественият метод. Обстойно място заемат още сравнително-историческият метод, предполагащ сравнение и обобщение на еднородни исторически явления, процеси и отношения; методът на аналогията, анализиращ събитията чрез категориите „сходство-различие”. Редуцирани, но и взети в своята съвкупност, те разширяват методологичния арсенал на разработката. Паралелно със заявените научни способности, изследването се ръководи от принципите на историзма и обективността. Използването на конкретни методи в дисертацията е

подчинено на изворовите източници, характерни за съответния исторически период.

Хронологичната рамка на дисертацията е съобразена с обекта и целите на изследването. Обхваща периода от началото на XX в., когато Вл. Каназирев се включва в македоно-одринското движение и се простира до средата на 30-те години на XX в., когато то замира. Тъй като изследователският труд е вид биография, хронологичната рамка се „изтегля“ до физическата смърт на дееца – 1962 г. При проследяването на този времеви отрязък погледът е многопосочен. Фокусът върху практическите действия и идейни подбуди при Вл. Каназирев се преплита в сложна конфигурация с развитието на националното движение, общественно-политическите събития в България и международната политическа конюнктура. Обстоятелство, което впечатлява при това проследяване, е фактът, че Каназирев налага продължително и трайно присъствие в средите, ангажирани с консолидиращия процес на българската нация. Въпреки тази безспорна констатация може да се каже, че той е един от пренебрегваните дейци, а също и интелектуалци в българската историография. Частично причината за това състояние се корени в недостатъчното познаване на неговата биография, на бедната изворова база, респективно липсата на личен архив.

Целта на настоящия дисертационен труд е изграждане на обективна и завършена картина за обществената и организационна дейност на Вл. Каназирев, проявена на фона на българското национално движение. Реализирането на заявената цел е съпроводено с изпълнение на задачи, свързани с обособяване на отделни етапи от участието на дееца в освободителната борба, с проследяване на формулираните от него теоретични конструкции, с разкриване на причините, провокирали идейните му метаморфози, с анализиране на значими събития от българската летопис, в които участва. В хода на изложението редица

страници от биографията на Каназирев получават нов нюанс, втори са допълнени, а трети – коригирани или интерпретирани по друг начин. Така са разкрити използваните от дееца способности за защита на българската идентичност, проявени на няколко териториални нива – в България, по бойните полета на Тракия и Македония, и сред българската диаспора в Новия свят. В исторически аспект методите еволюират от революционни форми и войни, към легални, мирни прояви в защита правата на българската националност. Атрибутите също се променят – оръжието отстъпва място на словото.

В този смисъл авторът на дисертацията е определил и изпълнил поставените задачи: първо – привличане на разнообразен документален масив в основната си част непознат или неизползван до сега и второ – чрез систематизиране в едно научно изследване на изворите, анализ и обобщение, да очертае образа на Владимир Каназирев като заслужил представител на българското национално движение. По този начин намира реализация непосредствената задача на настоящото проучване – популяризиране и разкриване мястото и ролята на Каназирев в освободителните борби. България, нейният просперитет и съхраняване националната идентичност с приоритет Македония са основен движещ мотив в житейския му път. Каназирев търси формули, влиза в остри публични дебати с влиятелни и утвърдени лидери на революционното и легално движение в България и чужбина с оглед на системно следваната цел – осъществяване на българското национално единение, а след 1919 г. обособяването на Македония в независима държава. На фона на тези дискусии идеите му претърпяват развитие и еволюират.

В дисертацията е проследен двустепенният процес от участието на Вл. Каназирев в българското национално движение. Началният етап започва от включването на дееца в освободителната борба през 1900 г. и продължава до края на Първата световна война. Той се характеризира с

възприемането на революционния и военен подход, което се дължи на обстоятелството, че Каназирев се изгражда като типичен представител на българското офицерство, съпричастно към националния въпрос. Краят на „Голямата война” бележи началото на втория етап от участието на проучвания обект в националното движение. Пледирването на мирните, легални форми на съпротива и заявен действителен пацифизъм и хуманизъм са отличителна черта за този период. Деецът се обявява категорично против всяка форма на насилие и терор. Първо – в националното дело, изтъквайки освен несъстоятелността, но и щетите, които понася освободителният процес от подобни крайни взаимоотношения. Второ – той е против агресията в междудържавните отношения, тъй като негативите се понасят от малките и икономически слабо развити държави. Трето – разглежда насилието като психологически процес, проявено в човешкия бит, ежедневие и в гражданското общество.

В структурно отношение дисертационният труд е обособен в увод, три глави и заключение. Всяка глава включва определен брой параграфи, които оформят тематичен кръг от проучването за Вл. Каназирев и националното движение. В края на всеки параграф и глава са направени изводи.

Уводът представлява въвеждаща част в дисертационния труд. Той формулира обекта на изследване, актуалността на заявената тема, предмета и целите на проучването, използваните методи, структурното оформяне на дисертацията. Друг момент в него е историческата справка за рода Каназиреви и участието на негови представители в националноосвободителното движение. Този проблем присъства пряко или индиректно в хода на цялото изложение. Друг обособен кръг в увода на дисертацията е анализът на използваната изворова база, отличаваща се с разнообразие, автентичност и новост. Издирени са непознати материали и документи от официалното делопроизводство, епистоларни източници –

лична и организационна кореспонденция с комитетски дейци, мемоарни извори – от личен характер и с организационна принадлежност, периодични издания – вестници и списания, брошури и книги, които способстват за осветляване на страници от историческите събития. Част от въведената в научен оборот литература е от руски и западни автори.

Първа глава на дисертацията е формулирана със заглавие: „Македоно-одринското движение в края на XIX и началото на XX век”. Включва четири параграфа, които разглеждат насочването на изследователския обект към структурите на ВМОК и офицерските братства в Българската армия. Началната фаза на процеса е отразена детайлно в първи параграф: „Владимир Каназирев в структурите на Върховния македоно-одрински комитет и тайните офицерски братства”. Проблемните кръгове в този параграф са два. Първо – адаптиране на дееца към професионалната офицерска среда, усвояване на кастовия (офицерски) мироглед и поведение, което обуславя и последвалите действия на професионално и организационно ниво. Второ – присъединяване на Каназирев към направляваните от професионални офицерски среди, легални и нелегални военни организации на територията на Българското Княжество. Легалната организация – МОО начело с ВМОК приобщава в структурите си множество служещи от състава на Българската армия. Втората разгледана организация е нелегална. Нейните учредители и членове произхождат от средите на българското офицерско съсловие, организирани в тайни офицерски братства. Направените в параграфа анализи и заключения са подчинени на използваните извори – мемоарни източници и от военната архива, в преобладаващата част въведени за първи път в научен оборот. Тяхната съвкупност разрешава важен проблем от заявените цели на проучването – уточняване исторически вярно професионалната и житейска биография на изследователския обект.

Проблемът е предмет на разрешаване в изложението на всички параграфи от дисертационния труд.

Изводите, направени в първи параграф на проучването, са три. Първо – посочено е приобщаването на Каназирев към националното движение посредством МОО начело с ВМОК и тайните офицерски братства в Българската армия. Второ – възприемането от дееца на революционния мироглед и модел като единствено възможен за реализиране на българския идеал. Трети извод представлява подготвително-теоретичната форма на участие, която обектът заявява в този начален етап на ангажираност към националното движение – чрез присъствие на комитетски събрания, които утвърждават идейните принципи и определят тактическата линия на действие за комитетските функционери.

Възприетият от Каназирев революционен подход получава практическа изява във втори параграф: „Горноджумайското въстание – 1902 г.” Включването на дееца във въоръжената четническа проява през есента на 1902 г. представлява нов етап от неговото участие в националната борба. Усилията на обекта са в унисон с комитетската стратегия на ВМОК Михайловски-Цончев, целяща да провокира намесата на външно-политическите фактори – великите сили и европейското обществено мнение за радикално разрешаване на македоно-одринския въпрос, съставна част от българския национален проблем. Разцеплението в средите на ВМОК, насочването на Каназирев към фракцията на ген. Иван Цончев и прякото участие във въоръжените прояви са основните проблематични задачи, коментирани във втори параграф. Изходната изворова база, върху която се изграждат анализите и изводите се отличава с голямо разнообразие. Освен задължителната военна документация, характерна за подобен род събития, тук са включени спомени на комитетски функционери, съидейници на дееца. В контекста на проблема се отбелязва интересен историографски факт – по неизвестни причини

разложките краеведи не отбелязват участието на Вл. Каназирев в Горноджумайското въстание, въпреки че има отразени негови прояви по страниците на комитетския официоз в „Реформи” (ВМОК Михайловски-Цончев) и на Дупнишкия в. „Рилски балкан”.

Трети параграф: „Илинденско-Преображенското въстание в Серски революционен окръг” представлява върхов епизод в четническите/воеводски усилия на дееца по разрешаване на македоно-одринския въпрос. Отразява участието на Каназирев във въстанието на конкретно териториално ниво – в Разложка революционна околия. Проследен е процесът, акламиран и от самия деец, по осигуряване единодействие между легалната (МОО) и нелегална (ВМОРО) организации в националното движение, преследващи сходни цели. Предложеният анализ се позовава на значителна като обем и разнообразие изворова база, включваща военна документация, периодичния печат в Княжество България, комитетския официоз и опозиционната, симпатизираща на ВМОРО преса; спомени и сведения на комитетски дейци, сподвижници по делото; свидетелства на разложки източници и родственици на дееца. Част от посочените събития са отразени от българската историография с конкретност и изчерпателност. Този факт се дължи на популярността на дееца обусловена от участието му във въстанието, което е върхов етап в развитието на македоно-одринското освободително движение. Самият Каназирев се изявява и като ръководна фигура в преките действия на Разложка революционна околия. Доскоро в научното и регионално (на град Разлог) пространство деецът получаваше публично признание като участник в националното движение и най-вече в Илинденско-Преображенското въстание. Посредством въвеждането на значителен по обем непознат документален масив авторът на проучването разкри и други епизоди от участието на Каназирев в освободителните борби.

Завършващият четвърти параграф: „След Илинден” разглежда в нова светлина присъствието на проучвания обект в освободителното дело. Този процес е представен на две изследователски нива. От една страна – посредством разкриване неизвестни детайли от биографията на Вл. Каназирев, неговото място във фракцията на ген. Ив. Цончев, конкретни организационни изяви и нови идейни прозрения. От друга – чрез обстоен анализ на противоречивите събития в следилинденския период, наситени с крайни емоции за легалната организация и върховизма в България, за ВМОРО и принципно за македоно-одринското движение. Коментиран е рефлексът от действието на тези процеси върху изследователския обект.

Изложението в четвърти параграф оформя няколко проблематични зони, разкрити посредством въведени в научен оборот нови извори. Тук продължава линията на възприетия революционен подход, заявена чрез участието на дееца във възобновената дейност на тайните офицерски братства и на учредената през 1905 г. – Македоно-одринска тайна революционна организация (МОТРО). Забелязва се и проявена съпричастност от Каназирев към мирните инициативи на легалното движение. Този нов момент е представен като участие в инициативите на македоно-одринските благотворителни братства в България и конкретно в дейността на Сярско-Драмското братство „Пирин”.

В частта се откроява желанието на дееца да съдейства за външно-политическо разрешаване на бежанския и македонския въпрос, търсейки отзвук сред международното обществено мнение. Каназирев апелира към славянската общност, към която България принадлежи и световната демократична общественост като значим фактор, способен да наложи волята на мнозинството върху политическите решения на управленския елит. В подобна насока по индиректен начин деецът отправя призив и към световната дипломация. В този смисъл е значението на заявената от обекта федеративна идея като вариант за разрешаване на македонския проблем,

съставна част от общобългарския национален въпрос. Тя е възприета от него, независимо от обстоятелството, че влиза в противоречие с принципните виждания на офицерите-върховисти, към които той принадлежи. В научната разработка са посочени предпоставките, обусловили нейното предлагане, но като идейна алтернатива.

Дебатите по споменатите въпроси стимулират публицистичния и поетичен талант на българския офицер, проявен в комитетския официоз в „Реформи” (Михайловски-Цончев). Важен момент в изложението представлява осъзнаване сложността на македонския въпрос. Този факт рефлектира върху възгледите на обекта. Независимо от демонстрираната идейна съпричастност към легалната организация в България, Каназирев влиза във взаимоотношения и с дейци на ВМОРО. Реално взаимно сътрудничество между двете еднородни организации в националното движение съществува още от учредяването им, но през годините претърпява множество обрати. Мотивите за подобни разбирания са подчинени на семейно-родовите връзки на Каназирев и принадлежността на членове от рода му към ВМОРО. Също от идейно-политическите възгледи на изследователския обект за развитието на националното движение и необходимостта от единодействие за реализиране на общата цел.

През революционните години, предмет на анализ в параграфите на първа глава, деецът натрупва организационен опит, следвайки модел наложен в движението от военните дейци. Паралелно с това, участието на Каназирев в събитията е пречупено през призмата на вътрешно и външно-политическите процеси, които пряко или косвено повлияват върху развитието на българското национално движение.

Втора глава от дисертацията: „Участието на Владимир Каназирев във войните за национално обединение” включва два параграфа, които отразяват изнасянето на националния въпрос на ново, военно-политическо

ниво. Разрешаването на проблема преминава в компетенцията на държавната политика, като пряката реализация се извършва от професионалната Българска армия. Тя получава задача да завърши националното обединение през второто десетилетие ХХ век. Процесът е проследен от една страна посредством разкриване детайли от присъствието на дееца по бойните фронтове на войните, от друга, чрез личността на Каназирев. Първи параграф: „От Шаркьой до Султантепе и Драмча (1912–1913)” разглежда участието на капитан Каназирев в Първата балканска и в Междусъюзническата война (1912–1913). Коментираните събития са отразени на субективно ниво на възприятие и на общонационално равнище. С оглед значимостта за хода на военната кампания на Тракийския оперативен театър през Първата балканска война са анализирани събитията при Шаркьой и присъствието на Каназирев в тях. Детайлно е отразено участието на дееца и в последвалата Междусъюзническа война, в която капитан Каназирев воюва за осъществяване на националната идея. В двете балкански войни той се сражава в състава на сформираното Македоно-Одринско опълчение, което е структурна част на действащата Българска армия. Анализът на събитията е подчинен на богата изворова база, включваща военна документация, мемоарни източници, частна кореспонденция, илюстративен материал и др. Използвани са постиженията на българската историография в т.ч. и публикациите на разложките краеведи.

Основно върху нововъведени извори – документи от официалното делопроизводство с акцент върху архивата на Министерството на външните работи и изповеданията, спомени на участници в „Голямата война”, негови публикации в периодичния печат, снимков материал от лични и обществени архиви, се структурира втори параграф, озаглавен – „От надежди към покрусени (1915–1918)”. Новооткритите източници способстват за попълването на „белите петна” в житейската и

професионална биография на изследователския обект през разглеждания „военен“ период – довършване обучението в Париж, работата като кореспондент на БТА във френската столица, службата в Българската легация в Петроград (дн. Санкт Петербург), участието в преките бойни действия на Македонския фронт в състава на 11-а пехотна Македонска дивизия, престоят в Германия по време на войната, взаимоотношенията с лидери на ВМОРО, службата в Дирекцията за стопанските грижи и обществена предвидливост с център в София.

Анализът в параграфите на втора глава налага следните обобщения и изводи: първо – военните години (1912–1918) представляват върхов етап в усилията, както на обекта на проучване, така и на българската нация и държава в реализирането на преследвания национален идеал. Второ – през този исторически отрязък, действият патриотизъм на изследователския обект демонстрира висша форма на изява – жертвоготовност, пренебрегване на личностния фактор в името на обществените потребности – обединението на „целокупния“ български народ в единна национална държава. Както беше посочено, проблематични акценти са разкрити на базата на разнообразен и автентичен изворов арсенал, преобладаващо военна архивна документация, спомени на дейци, илюстративен снимков материал. Сред използвания тук разнообразен изворов масив се откроява като съдържание и архивна ценност писмо на капитан Каназирев, писано в Шаркьой през 1913 г.

Последната, трета глава, е формулирана: „Владимир Каназирев – сред дейците на македонското движение в България и на емиграцията в САЩ в Новото време“. Като структура включва три параграфа. Първи параграф: „Владимир Каназирев и македонските бежански организации в България (1919–1921)“ предлага следните логически насоки на разсъждение. Първо – краят на „Голямата война“ бележи началото на втория етап от участието на обекта в националната борба. Той се

характеризира с изоставянето на военния и революционен модел и възприемането на мирни форми на съпротива и борба. Второ – присъствието на дееца в сложните процеси протичащи в средите на македонските бежанци в България посредством дейността му в Изпълнителния комитет на Съюза на македонските благотворителни братства и на Временната комисия в конкретен хронологически отрязък – от края на Първата световна война до заминаването на дееца за САЩ през 1921 г. Трето – идейните прозрения на Каназирев, заявени през годините на втората национална катастрофа и последвалата духовна покруса за българския народ. Отразени са усилията на дееца съсредоточени към разрешаване на усложнения национален въпрос на фона на организационното разнообразие в България и взаимоотношения с управленския елит на страната. Предложените насоки на разсъждения са подчинени на използваната изворова база – спомени на съидейници на Каназирев по делото, податки в тогавашната преса и отразяване в българската историография.

Насочването на Каназирев към организационна изява в Новия свят е проследено детайлно във втори параграф: „В патриотичните организации на българската емиграция в САЩ”. Извършените анализи оформят няколко проблемни кръга. Първо – подчертани са изявите на изследователския обект на ново териториално ниво – Съединените американски щати. Анализирани са последният етап, в който деецът регистрира публична активност спрямо проблемите на българското национално движение, респективно към македонския въпрос. Второ – изтъкнат е приносът на Вл. Каназирев към развитие на теорията и практиката на националното движение зад граница. Конкретно проявление представлява неговото участие при учредяването на МПО – най-влиятелната патриотична организация на емигриралите българи в Новия свят, съществуваща до днес. Трето – фиксирани са новите елементи, които

Каназирев внася през 20-те години на XX в. в идейно-политическите си теории, засягащи националноосвободителното движение и причините за тяхното публично пледиране. Като важен теоретичен въпрос се откроява търсенето на нови насоки за развитие на освободителния процес с налагането на македонския въпрос като доминиращ. Поведението на Вл. Каназирев отразява промените в ангажиментите на емиграцията по националния въпрос в периода между двете световни войни. Ако до 1919 г. българите в Новия свят проявяват интерес към множество страни от националноосвободителната проблематика, то след „Голямата война” се ангажират предимно с македонския въпрос. Четвърто – утвърждаване на възприетата „мирна стратегия” на съпротива в националното движение. Като антипод на насилствените методи, деецът пледира за културно-просветни и икономически форми на развитие – единствено приложим вариант според него за съхраняване на застрашената от обезличаване българщина. Този въпрос е разгледан като алтернативен път за съхранение на българския етнос в Егейска и Вардарска Македония, както и за българската диаспора в Новия свят. Пето – отразена е позицията на обекта към конфронтациите в националното движение в България и сред българо-македонската емиграция в САЩ, придобили крайни форми през 20-те години на XX в. Този проблем за Каназирев има субективни и обективни предпоставки и преминава в принципно отрицание на насието. Шесто – коментарите на обекта по въпроса за сътрудничество с Кралство на СХС. Отразено е разбирането на дееца по въпроса, предпоставено от външно-политическата обстановка на Балканите и света след 1919 г. Вл. Каназирев проявява и държавническо мислене. По аналог на българските правителства в периода 1919–1935 г. той търси в българо-югославско сътрудничество възможен вариант не само с оглед на икономическите интереси, но и изход от външно-политическата изолация на страната, без да се застрашава държавния ѝ суверенитет. Седмо – проследено е

развитието на федеративната идея и причините за нейното пледиране. Каназирев възприема идеята като наложена от външните обстоятелства необходимост, като друга възможна форма за запазване на българския етнос в Егейска и Вардарска Македония, застрашен от денационализация. За дееца федерирането е една обща наложителна необходимост. В този смисъл възприема Балканската федерация като „щит“ срещу икономическите и политически домогвания на великите сили, не само към България, но принципно към Балканския полуостров. Контурите на тези идеи Каназирев очертава след Илинденско-Преображенското въстание, а в убеждение се превръщат след 1921 г., когато досегът до мащабите на американската реалност затвърждава тези теоретични прозрения. За разлика от предходните години, сега към федеративната теза е прикрепен и социалният аспект, което обуславя настъпилото след Първата световна война идейно „олевяване“ сред мнозина дейци, вкл. и Вл. Каназирев. Осмо – отразено е принципното отношение на обекта спрямо съседните балкански държави, великите сили и ОН. Характерен момент в случая е изразената негативна позиция на дееца, продиктувана от поведението на посочените меродавни фактори спрямо България и разчленената област Македония. Девето – формулирани са факторите от субективен и обективен характер, обусловили новите моменти в теоретичните конструкции на изследователския обект. Обективни фактори, които повлияват върху формирането на неговите идейно-политически възгледи през тези години представляват: образуването на СССР, дейността на Обществото на народите, политиката на великите сили и балканските държави, поведението на българската държава, на съществуващите в България легални и бежанските организации, на Българската православна църква в САЩ, борбата на сънародниците му във Вардарска и Егейска Македония. Десето – появата на нови проблематични полета за анализи от страна на Вл. Каназирев. Обект на разсъждения стават редица въпроси,

които до преди това не са били предмет на внимание. Като съдържание те имат социално-икономически, политически и психологически характер. Впечатляващото при предложените от Каназирев интерпретации е обстоятелството, че независимо от тематичната натовареност на тълкувания проблем деецът неизменно търси връзка, прави аналог с българската народност и българското национално движение, респективно с македонския въпрос.

Предложените от Вл. Каназирев разсъждения след 1921 г. възникват на фона на силната пропаганда на идеите за социален мир и справедливост, придобили световен резонанс след Първата световна война. Важен двигател на този мащабен процес е църквата. Каназирев открива в нейно лице могъщ съюзник в усилията на македонските българи за оцеляване на фона на денационализаторските процеси в Егейска и Вардарска Македония. В този смисъл идейните концепции, отстоявани от дееца не представляват илюзорни представи за патриотичните организации, социалните въпроси и пр. Той тълкува проблеми, процеси и идеологии с оглед на тяхната актуалност за годините, в които живее, независимо от обстоятелството, че предлаганите от него алтернативни решения понякога навлизат в сферата на утопията. Те отразяват определени настроения, породени от специфичните условия на обществено-политическото и икономическо развитие на неговото време. От казаното до тук се налага извода, че източникът на пропагандираните от Вл. Каназирев идеи, особено пацифистките, се корени в добро познаване на идеологията на българското национално движение, на обективна преценка на международната политическа конюнктура след 1919 г. и пр. фактори. Влияние оказват и мотиви от субективно естество – преживените драматични моменти по време на въстанията и войните на България, оставили трайни следи върху духовно-емоционалното и физическото състояние на българския деец.

Посочените фактори, взети в своята съвкупност и пречупени през неговата призма, способстват за изграждане на определени концепции, които почиват на идеалистични принципи, породени от безспорния патриотизъм на Вл. Каназирев. На фона на тези идейни трансформации деецът продължава да заявява присъствие сред българската диаспора в Съединените щати в качеството си на общественик, публицист и сътрудник на в. „Народен глас”, към чиито идеен кръг открито гравитира. Участва в различни културно-просветни и организационни прояви, някои от които сам инициира. За отбелязване е подетата през 1928 г. кампания по подпомагане на пострадалите българи от земетресението в Южна България, която има консолидиращ ефект върху българската емигрантска общност в САЩ. Акцията потвърждава за пореден път действията патриотизъм и развитото българско национално чувство на Владимир Каназирев. Забележителната му ерудиция и компетентност не са използвани пълноценно, особено в по-късните години. През втората половина на 30-те години на XX век неговата фигура в българските емигрантски обществено-политически среди е изместена на заден план, което предопределя и отдръпването му от техните изяви. Този процес е разгледан обстойно в последния, трети параграф в трета глава на дисертацията – „Учителски практики и житейски реалности”. Финалният параграф от тази глава има качества на послеслов, тъй като проследява последните години от живота на Каназирев, както и отделни прояви на негови родственици. Това наложи авторът да излезе от хронологическия обсег на дисертационния труд, достигайки края на жизнения път на дееца – 22 декември 1962 г. Въпреки този риск, биографията на Каназирев заслужава да бъде представена в завършен вид, още повече, че за тази последна част от живота му се откриха неизвестни извори, включително нови илюстративни материали.

В изложението на параграфа се открояват няколко направления, отразяващи битието на дееца от кр. на 30-те до нач. на 60-те г. на XX в. Първо – дистанцирането на Вл. Каназирев от обществените прояви на българската диаспора в САЩ и невъзможността да заяви позицията си към проблемите на българското национално движение. Изолирането на дееца от публичността протича паралелно с артистичните и обществени ангажименти на неговата дъщеря Луиза Каназирева. Посочени са причините от субективен и обективен характер за тяхната поява. Сред тях със своята значимост се открояват – международната политическа конюнктура и появата на нови идеологии, утвърждаването на двуполусния модел на разделение на света на източен и западен блок, рефлексът от новите политически реалности – в България и САЩ върху битието на Каназирев.

Второ – съсредоточаване вниманието на дееца към професионалните (до 1950 г.) и семейно-битови отношения. Трето – конкретно поведение на дееца в условията на американската културна и обществена среда.

На фона на заявления пацифизъм и хуманизъм изпъква желанието на Каназирев да отстоява българската етническа цялост. Анализът на процесите и събитията през тези години се подчинява на уникална и разнообразна изворова база – архивни документални свидетелства от учебните заведения, в които преподава Каназирев на територията на Съединените щати, статистически и демографски сведения на американските социални и емиграционни служби, публикации на дееца в американски вестници и в български емигрантски издания, оригинални фотографии от семейно-родовия архив. Цитираният изворов масив внася нови детайли и подпомага осъществяването на изследователските цели.

В заключението на дисертацията са посочени резултатите от направеното проучване, характеристиките на обекта и предмета на изследване, постигнатите цели и задачи и историографският принос на

труда. Към дисертацията са приложени: списък на използваните архивни материали, документи, периодика и литература.

Научни приноси в дисертацията на
Елена Христова Чалгънова
Владимир Каназирев и българското
национално движение (1900–1935)

1. Дисертацията представлява първи опит в областта на историческата наука за написване на цялостно и завършено изследване, посветено на Владимир Николов Каназирев и неговата дейност, развита върху фона на българското националноосвободително движение.

2. На основата на използвани новооткрити документални свидетелства изпъква съществен принос на изследването – уточнява се исторически вярно житейската и професионална биография, организационните прояви на Владимир Каназирев, като изявен деец на българското национално движение повече от тридесет години.

3. Проучването анализира ключови събития от българската национална история, в които Вл. Каназирев дейно присъства – революционни, военни и политически, намиращи се в тясна субординация с развитието на македонския въпрос. В този дух е подчертана национално значимата дейност, развита от обекта на проучване, насочена в защита на България и дискриминираната българска народност в Егейска и Вардарска Македония.

4. Разгледани са разнообразни методи на действие, прилагани от дееца за реализиране на националното обединение и в защита на българския етнос в Македония. Те еволюират – от въоръжени, четнически и военни средства, до мирните форми на словото, в т.ч. публицистиката и дебатите. Този факт рефлектира обозримо върху изгражданите от Каназирев теоретични конструкции по националния, в частност македонския въпрос, тяхната приложимост и значимост за движението.

5. В изследването са очертани периодите на възникване, развитие и еволюция в концепциите, отстоявани от дееца към проблемите на българското националноосвободително движение в заявената хронологична рамка.

6. Посредством личността на Владимир Каназирев е показан приносът на военнослужещите от структурите на Българската армия, към развитието на националния въпрос и неговата най-чувствителна страна – македонският въпрос.

7. Дисертацията разглежда исторически проблеми на няколко нива – местно, регионално, общонационално и международно. В посочените териториални зони са разкрити етапите на консолидиране на националната енергия в освободителната борба. Значима роля в този процес изиграва личността на Владимир Каназирев.

8. В монографичното проучване са използвани разнообразни автентични, неизвестни и малко известни в историографията извори, които създават солидна основа за изграждането на аргументирани теоретични концепции по заявената тема.

9. Дисертацията засяга актуални в съвременната епоха проблеми за интегритета на Европа и на Балканския полуостров в икономически, политически и културно-териториален аспект, анализирайки теоретичните постановки на Вл. Каназирев.

10. Разработката допълва и разширява историческата представа по сложния и многолик македонски въпрос, който продължава да бъде актуален и днес.

СПИСЪК НА ПУБЛИКАЦИИ ПО ТЕМАТА НА ДИСЕРТАЦИЯТА

1. Чалгънова, Е. Владимир Николов Каназирев. – Военноисторически сборник, 2008, № 1, 37–42.
2. Чалгънова, Е. Участието на капитан Владимир Николов Каназирев в Балканските войни (1912–1913). – В: Българите във войните за национално освобождение и обединение 1876–1919. Плевен, 2008, 270–282.
3. Чалгънова, Е. Владимир Николов Каназирев – един позабравен герой от Илинденско-Преображенското въстание (1903). – В: Известия на Българското историческо дружество. Т. 40. С., 2008, 163–176.
4. Чалгънова, Е. Дописки във в. „Реформи” за участието на Владимир Н. Каназирев в национално-освободителните борби на българското общество до 1903 г. – В: Българският периодичен печат през Възраждането. Годишник на Регионален исторически музей – Сливен. Т. II. Сливен, 2011, 249–261.
5. Чалгънова, Е. Идеите на Владимир Каназирев за Македония и обединена България. – Македонски преглед, 2012, № 2, 49–56.
6. Чалгънова, Е. Участието на майор Владимир Николов Каназирев в Първата световна война. – Военноисторически сборник, 2012, №1, 95–108.
7. Гребенаров, Ал., Е. Чалгънова. Съюзът на Македонските политически организации и проявите на Владимир Каназирев в САЩ след Първата световна война. – Македонски преглед, 2015, № 3, 81–94.
8. Чалгънова, Е. Защо не победихме? Причините за Ньой през погледа на един български офицер. – В: Първата световна война на Балканите и встъпването на България в нея 1914–1915 г. Сборник с доклади от международната научна конференция 2015. С., 2016, 13 с. (под печат).